కుతుబ్‌షాహీ యుగం (1512 - 1687)

కుతుబ్ షాహీలు గోల్కొండ రాజధానిగా క్రీ.శ.1512 నుంచి 1687 వరకు పరిపాలించారు. సుల్తాన్ కులీ 1512లో కుతుబ్‌షాహీ రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. మహ్మద్ కులీకుతుబ్‌షా గొప్పపాలకుడు. చివరి కుతుబ్‌షాహీ పాలకుడు అబుల్ హసన్ తానీషా.

★ క్రీ.శ.1687లో మొగల్ చక్రవర్తి కుతుబ్‌షాహీ రాజ్యాన్ని మొగల్ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేశాడు. కుతుబ్‌షాహీలు గొప్ప పరిపాలనా పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టడమే కాకుండా తెలుగు భాషా వికాసానికి, సాంస్కృతిక అభివృద్ధికి ఎంతో కృషి చేశారు.

రాజకీయ చరిత్ర

సుల్తాన్‌కులీ కుతుబ్‌షా (1512 – 43):

గోల్కొండ రాజధానిగా 1512లో స్వతంత్ర కుతుబ్‌షాహీ రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. ఇతను హంద వంశం, కారాకునీల్ (నల్ల గొర్రె) తెగకు చెందినవాడు. కుతుబ్ ఉల్‌ముల్క్, ఖవాస్‌ఖాన్, బడేమాలిక్ లాంటి బిరుదులు పొందాడు.

★ చాళుక్య యుగంలో మంగళవరంగా పేరుపొందిన గోల్కొండకు మహ్మద్‌నగర్ అని పేరు పెట్టాడు. జామా మసీదును నిర్మించాడు. గజపతుల సామంతుడైన చితాబ్‌ఖాన్ (సీతాపతిరావు)ను ఓడించాడు. 1543లో ఇతడి కుమారుడు జంషీద్ ఇతడిని హత్య చేయించాడు.

జంషీద్ (1543 – 50):

సుల్తాన్‌కులీ ఇతడిని దేవరకొండలో రాజప్రతినిధిగా నియమించాడు. మీర్ మహ్మద్ హందనీ అనే వ్యక్తితో తండ్రిని చంపించి, రాజయ్యాడు. చిన్న చిన్న నేరాలకు సైతం క్రూరమైన శిక్షలు విధించేవాడని పెరిస్టా పేర్కొన్నాడు. ఇతని సేనాని జగదేకరావు. జంషీద్ క్యాన్సర్ (రాజ క్షయ) వ్యాధితో మరణించాడు.

ఇబ్రహీం కులీకుతుబ్‌షా (1550 – 1580):

జంషీద్ పాలనాకాలంలో, విజయనగర సామ్రాజ్యంలో తలదాచుకున్నాడు. అళియ రామరాయల సాయంతో గోల్కొండ పాలకుడయ్యాడు. ఖాసా ఖైల్ అనే గూఢచారి దళాన్ని ఏర్పాటు చేశాడు. ఓరుగల్లు (వరంగల్) ను శాశ్వతంగా గోల్కొండ రాజ్యంలో విలీనం చేశాడు.

★ ఇతడి పాలనాకాలంలో గోల్కొండ రెండో ఈజిప్ట్‌గా పేరుపొందింది. అనేకమంది తెలుగు కవులను పోషించి, మల్కిభరాముడుగా కీర్తి పొందాడు. విజయనగర సామ్రాజ్యంతో తళ్లికోట యుద్ధం (1565) జరగడానికి ప్రధానకారకుడు.

★ పొన్నగంటి తెలగనార్యుడు, కందుకూరి రుద్రకవి, అద్దంకి గంగాధర కవి లాంటి తెలుగు కవులు ఇతడి ఆస్థానంలో ఉండేవారు.

★ హుస్సేన్‌సాగర్, మూసీనది వంతెన, పూల్‌బాగ్ వంతెన, ఇబ్రహీంపట్నం చెరువులను ఇతడి కాలంలోనే నిర్మించారు. గోల్కొండకు భగీరథీ నగరం అని పేరుపెట్టాడు. లంగరులు అనే వంటశాలలను (భిక్షా గృహాలు) నిర్మించాడు.

★ హుస్సేన్‌సాగర్ రూపశిల్పి హజరత్ హుస్సేన్‌షా వాలి. ఇబ్రహీం సేనాని మురహరిరావు అహోబిలం దేవాలయాన్ని ధ్వంసం చేశాడు. దక్కనీ ఉర్దూ భాషాభివృధికి కృషి చేశాడు. పెట్టెడు బంగారంతో వృద్ధురాలైనా గోల్కొండ నుంచి ఎక్కడికైనా ధైర్యంగా వెళ్లగలిగేదని పెరిస్టా ఇతని కాలం నాటి రక్షణ వ్యవస్థ గురించి పేర్కొన్నాడు.

మహ్మద్ కులీకుతుబ్‌షా (1580 – 1612):

ఇతడి కాలాన్ని గోల్కొండ చరిత్రలో స్వర్ణయుగంగా పేర్కొంటారు. తెలుగు భాషలో కవిత్వం చెప్పిన తొలి సుల్తాన్ మహ్మద్ కులీ. హైదరాబాద్ (భాగ్యనగం) నగరాన్ని, చార్మినార్‌ను నిర్మించాడు. చార్మినార్ ముఖ్య రూపశిల్పి మీర్ మోమిన్ హస్తరాబాదీ (మీర్ మునీమ్).

★ 1591లో అంటువ్యాధి (ప్లేగు వ్యాధి) నిర్మూలనకు గుర్తుగా చార్మినార్‌ను నిర్మించారు. జుమా మసీదు (ఫలక్‌నామా ప్యాలస్), దారుల్ షఫా (ప్రజా వైద్యశాల), దాద్ మహల్ (న్యాయస్థాన భవనం) లను నిర్మించాడు.

★ మక్కామసీదు నిర్మాణాన్ని ప్రారంభించాడు (అనంతరం మహ్మద్ కుతుబ్‌షా పూర్తి చేశాడు). 1605లో డచ్చివారికి, 1611లో ఆంగ్లేయులకు మచిలీపట్నంలో వ్యాపార అనుమతి ఇచ్చాడు. మసూద్ బేగ్ అనే రాయబారిని అక్బర్ ఇతని ఆస్థానానికి పంపించాడు. ట్రావెర్నియర్, థేవ్‌నాట్ అనే ఫ్రెంచివారు ఇతడి ఆస్థానాన్ని సందర్శించారు.

★ వజీ మహ్మద్/ వజాహే/ మీర్జా మహ్మద్ అమీన్ అనే ఉర్దూకవి లైలా – మజ్నూ గ్రంథాన్ని రాశాడు. వైజయంతీ విలాసం అనే గ్రంథాన్ని రచించిన సారంగుతమ్మయ్య ఇతడి ఆస్థానంలోని వాడే.

మహ్మద్ కుతుబ్‌షా (1612 – 26):

ఇతడు మహ్మద్ కులీకుతుబ్‌షా అల్లుడు (హయత్ భక్షీబేగం భర్త). 1614లో పారశీక రాయబారి మీర్ జయనుల్ అబిదిన్ ఇతడి ఆస్థానాన్ని సందర్శించాడు. మొగల్ సేనాని మహబత్‌ఖాన్ చేతిలో మహ్మద్ కుతుబ్‌షా ఓడిపోయాడు. మక్కా మసీదు, ఖైరతాబాద్ మసీదులను నిర్మించాడు. మీర్ మహ్మద్ ముమీన్ తూనికలు, కొలతలపై రిసాలమిక్ధరీయ అనే గ్రంథాన్ని రాశాడు.

★ హకీం తకయుద్దీన్ మిజానుత్ తబాయీ కుతుబ్‌షాహీ అనే వైద్యశాస్త్ర గ్రంథాన్ని రాశాడు. హయత్ భక్షీబేగం, హయత్‌నగర్ మసీదును, మాసబ్ ట్యాంకును నిర్మించింది.

అబ్దుల్లా కుతుబ్‌షా (1626 – 72):

మహ్మద్ కుతుబ్‌షా కుమారుడు. ఇతడి కాలం నుంచే గోల్కొండ రాజ్య క్షీణదశ ప్రారంభమైంది. ఇతడు షాజహాన్, ఔరంగజేబు చేతిలో ఓడిపోయి, కప్పం చెల్లించాడు. 1636లో మొగల్ సేనాని అబ్దుల్ లతీఫ్‌తో సంధి చేసుకున్నాడు. 1632లో ఆంగ్లేయులకు గోల్డెన్ ఫర్మానా జారీ చేశాడు. శుక్రవారం ప్రార్థనలో పారశీక చక్రవర్తి పేరుకు బదులుగా మొగల్ చక్రవర్తి పేరును చేర్చాడు.

★ 1669లో ఫ్రెంచి వారికి, 1670లో పోర్చుగీసు వారికి ఆంధ్రదేశంలో వ్యాపార అనుమతి ఇచ్చాడు. ఇతడి కాలంలో లభించిన గోల్కొండ వజ్రం/ కోహినూర్ వజ్రాన్ని మంత్రి మహ్మద్ సయ్యద్ షాజహాన్‌కు ఇచ్చాడు.

★ ఉర్దూ భాషకు స్వర్ణయుగంగా ఇతడి కాలం పేరుపొందింది. మువ్వ గోపాల పదాలు రచించిన క్షేత్రయ్య ఇతడి ఆస్థానాన్ని సందర్శించాడు.

అబుల్ హసన్ తానీషా (1672 – 87):

ఇతడు చివరి కుతుబ్‌షాహీ (గోల్కొండ) పాలకుడు (భోగి, విలాస పురుషుడు). మాదన్నను మీర్ జుమ్లాగా (ఆర్థికమంత్రి), అక్కన్నను సర్వ సైన్యాధ్యక్షుడిగా నియమించుకున్నాడు. కంచర్ల గోపన్న (భక్త రామదాసు)ను పాల్వంచ తహశీల్దార్‌గా నియమించాడు.

★ 1676లో మాదన్న ప్రోత్సాహంతోనే శివాజీ గోల్కొండ రాజ్యాన్ని సందర్శించి, సంధి చేసుకున్నాడు. 1686 మార్చి 24న అక్కన్న, మాదన్నలు హత్యకు (షేక్ మన్హాజ్ కుట్ర కారణంగా) గురయ్యారు.

★ 1687 అక్టోబరులో గోల్కొండ సామ్రాజ్యాన్ని ఔరంగజేబు మొగల్ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేశాడు. కూచిపూడి గ్రామాన్ని కూచిపూడి భాగవతులకు తానీషానే దానంగా ఇచ్చాడు.

పాలనా విధానాలు

రాజ్యాన్ని తరఫ్‌లు – సర్కారులు – సమితులు/ పరగణాలు – గ్రామాలుగా విభజించారు. అప్పటికాలంలో 6 తరఫ్‌లు, 37 సర్కారులు, 517 పరగణాలు ఉండేవి. సుల్తాన్‌కు మజ్లిస్ దివాన్‌దరి అనే మంత్రి పరిషత్తు పాలనలో సహాయపడేది.

★ ప్రధానమంత్రిని పీష్వా లేదా దివాన్, ఆర్థికమంత్రిని మీర్‌జుమ్లా, సైనిక మంత్రిని ఐనుల్‌ముల్క్, గణాంకాధ్యక్షుడిని మజుందార్ అని పిలిచేవారు.

★ రక్షక భటాధికారిని కొత్వాల్ (పోలీస్ కమిషనర్) అనేవారు. పీష్వా కింద దబీర్ అనే ఇద్దరు కార్యదర్శులు ఉండేవారు. రక్షకభట శాఖ సమర్థంగా పనిచేసేదని ట్రావెర్నియర్ పేర్కొన్నాడు. న్యాయ నిర్వహణ ఆదర్శప్రాయంగా ఉండేదని మీర్జా ఇబ్రహీం జుబేరి తన 'బసాటిన్ సలాతిన్' అనే గ్రంథంలో పేర్కొన్నాడు.

★ మహ్మద్‌కులీ దాద్‌మహల్, అబ్దుల్లా కుతుబ్‌షా అమన్ మహల్ అనే న్యాయస్థానాలను ఏర్పాటు చేశారు. ఫర్మానాలను అమలుచేసే ఉద్యోగిని ఖతీల్ అనేవారు. అంగరక్షక దళాన్ని ఖాసాఖైల్, అశ్వ దళాన్ని నర్‌ఖైల్ అని పిలిచేవారు. ప్రధాన న్యాయాధికారిని షరియత్ పంచ్ అనేవారు.

★ కుతుబ్‌షాహీలకు అయిదు లక్షల సైన్యం ఉన్నట్లు థేవ్‌నట్ పేర్కొన్నాడు. తానీషా కాలంనాటి సైనికశక్తిని గురించి తారీఖీ జఫ్రా (గిరిధర్ లాల్ రచన) పేర్కొంటోంది. రేవు పట్టణాల్లో హవల్దార్, షాబందర్ అనే ఉద్యోగులు ఉండేవారు. వేలం పద్ధతి ద్వారా శిస్తు వసూలు అధికారం పొందినవారిని ముస్తజీర్లు అనేవారు.

ఆర్థిక పరిస్థితులు

వ్యవసాయం, వాణిజ్యం, పరిశ్రమలు బాగా అభివృద్ధి చెందాయి. నాటి ప్రభుత్వ ఆదాయం 5 కోట్ల హన్నులనీ, అందులో 19 లక్షల నికర ఆదాయం ప్రభుత్వ ఖజానాలో చేరేదనీ మెథోల్డ్ పేర్కొన్నాడు. వీరి కాలంలోనే కోహినూర్ వజ్రం కొల్లూరు గనుల్లో (అంతులోల ప్రాంతం) లభించింది.

★ కొల్లూరు గనుల్లో 30 వేలమంది కార్మికులు పనిచేసేవారని మెథోల్డ్ పేర్కొన్నాడు. నిర్మల్, ఇందూర్, ఇందల్‌వాయ్ ప్రాంతాలు ఆయుధ పరిశ్రమకు ప్రధాన కేంద్రాలుగా ఉండేవి. మచిలీపట్నంలో కలంకారీ, తెరచాపగుడ్డ, తుపాకీ మందు, తూటాలు తయారయ్యేవి. మచిలీపట్నం, నరసాపురాల్లో నౌకల నిర్మాణం జరిగేది.

★ ఎగుమతి, దిగుమతి సుంకం 3 1/2 శాతంగా ఉండేది. పులికాట్ రేవులో మాత్రం 2% మాత్రమే సుంకం ఉండేది. నాటి ప్రధాన బంగారు నాణెం హొన్ను, దాన్నే పగోడా అనేవారు. ఫణం అనే వెండి; తార్, కాసు అనే రాగి నాణాలు చలామణిలో ఉండేవి. హొన్నులో 16వ వంతు ఫణం. ఫణంలో 32వ వంతు తార్. వెండి రూపాయి విలువ హొన్ను/ పగోడాలో నాలుగో వంతు ఉండేది.

సాంఘిక, మత పరిస్థితులు

కుతుబ్‌షాహీ పాలకులు షియా మతస్థులైనప్పటికీ పరమత సహన విధానాన్ని పాటించారు. నాటి కులవ్యవస్థను గురించి 'హంసవింశతి' అనే గ్రంథం వివరిస్తోంది. హైదరాబాద్‌లో రెండు వేలమంది వేశ్యలు ఉండేవారనీ, సతీసహగమన ఆచారం ఉండేదనీ ట్రావెర్నియర్ అనే ఫ్రెంచి యాత్రికుడు తన గ్రంథంలో రాశాడు.

★ మసీదులను నిర్మించారు. హిందూ దేవాలయాలకు, బ్రాహ్మణులకు దానధర్మాలు చేశారు. మల్లేశ్వర స్వామి దేవాలయానికి భోగాపురం, చెరుకూరు, వీరన్న పట్టణాలను దానం చేశారు.

★ షేక్ ఫక్రుద్దీన్ అనే సూఫీ సన్యాసి పెనుగొండలో ఒక కంభాను (సార్థక మందిరం) స్థాపించాడు. గుల్బర్గా కేంద్రంగా బందెన వాజ్ గిసూథెరాజ్ సూఫీతత్వాన్ని ప్రచారం చేశాడు.

సాంస్కృతిక అంశాలు

భాష, సాహిత్యాలు, లలిత కళలను బాగా అభివృద్ధి చేశారు. పారశీకం నాటి అధికార భాష. సైనిక భాషగా ఉర్దూ అభివృద్ధి చెందింది.

నాటి ప్రసిద్ధ పారశీక, ఉర్దూ రచనలు: తారిఖ్ ఎల్చి నిజాంషా – ఖుర్షా, లైలా–మజ్నూ – మీర్జామహ్మద్ అమీన్ (వజాహె), నసబ్ నామా కుతుబ్‌షాహీ – ఆలీవుర్దీ, హద్దై ఖుల్‌సలాతిన్ – అలీచిన్ తైపూర్, ఖుర్వాన్ ఖాటూన్ – మహ్మద్ ఇబన్ ఖాటూన్, సైపుల్ ముల్క్ నాబదియుల్ జమాల్ – గవాసీ

★ సుల్తాన్ కులీ గజల్ రచనలో సిద్ధహస్తుడు. ఇబ్రహీం కులీ ఉర్దూ భాషకు చాచర్ లాంటి వాడని షేర్వాణీ పండితుడు పేర్కొన్నాడు. అబ్దుల్లా కుతుబ్‌షా స్వయంగా ఉర్దూ భాషలో ద్విపదలు రచించాడు.

★ మాలిక్ మహ్మద్ జయసి రచించిన పద్మావత్ గ్రంథాన్ని గులాం అలీ ఉర్దూ భాషలోకి అనువదించాడు. తెలుగు భాషా సాహిత్యాలకు కుతుబ్‌షాహీ పాలకులు ఎంతో సేవ చేశారు. శంకర కవి తన 'హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం' గ్రంథాన్ని ఈడూరు ఎల్లయ్యకు అంకితమిచ్చాడు.

★ అద్దంకి గంగాధర కవి తన తపతీ సంవరణోపాఖ్యానాన్ని ఇబ్రహీంకులీకి అంకితం ఇచ్చాడు. కందుకూరి రుద్రకవి – సుగ్రీవ విజయం, నిరంకుశోపాఖ్యానం, జనార్దనాష్టకం లాంటి రచనలను చేశాడు. పొన్నగంటి తెలగనార్యుడు తన యయాతి చరిత్రను అమీన్‌ఖాన్‌కు అంకితమిచ్చాడు.

★ మహ్మద్‌కులీ తన ఆస్థానంలో గణేష పండితుడు, సారంగు తమ్మయ్యలను పోషించాడు. బిక్కనవోలు సంస్థానంలో మల్లారెడ్డి షట్చక్రవర్తి చరిత్ర, శివ ధర్మోత్తం లాంటి గ్రంథాలను రచించాడు. కంచర్ల గోపన్న దాశరథి శతకాన్ని, రాముడిపై 108 పద్యాలను రాశాడు.

★ ఆటవెలది వృత్తంలో పద్యాలు రచించిన వేమన ఈ కాలంలోనే జీవించాడు. వేదాలు వేశ్యల లాంటివనీ, ఎంగిలి విద్యలనీ వేమన పేర్కొన్నాడు. ఉద్యానవనాలు, పండ్ల తోటలతో పరివేష్టితమై ఉన్నందువల్ల హైదరాబాద్‌ను భాగ్ నగర్ (ఉద్యానవనాల నగరం)గా పిలిచేవారని థేవ్‌నట్ వ్యాఖ్యానించాడు.

- ★ షేర్వాణీ పండితుడు మక్కా మసీదును దిల్లీలోని జామా మసీదుతో పోల్చాడు. వీరి కాలంలో అభివృద్ధి చెందిన సూక్ష్మ చిత్రకళను దక్కనీ వర్ణచిత్రకళ అనేవారు.
- ★ దక్కనీ వర్ణచిత్రకళకు పితామహుడిగా పేరొందిన మీర్ హసీంను మొగలులు తమ ఆస్థానంలో నియమించుకున్నారు.

మాదిరిప్రశ్నలు

1. మల్కిభ రాముడిగా పేరొందిన సుల్తాన్ ఎవరు?

   1) సుల్తాన్ కులీ 2) మహ్మద్ కులీ 3) ఇబ్రహీం కులీ 4) అబ్దుల్లా కుతుబ్ షా

2. తెలుగు భాషలో చాటువులు చెప్పిన సుల్తాన్ ఎవరు?

   1) సుల్తాన్ కులీ 2) మహ్మద్ కులీ 3) ఇబ్రహీం కులీ 4) అబ్దుల్లా కులీ

3. కోహినూర్ వజ్రం ఏ కుతుబ్ షా పాలకుడి కాలంలో లభించింది?

   1) మహ్మద్ కులీ 2) మహ్మద్ కుతుబ్ షా 3) అబ్దుల్లా కుతుబ్ షా 4) తానీషా

4. తెలుగు భాషలో తొలి యక్షగానంగా పేరొందిన రచన ఏది?

   1) యయాతి చరిత్ర 2) సుగ్రీవ విజయం 3) సారంగధర చరిత్ర 4) సౌరభ చరిత్ర

జవాబులు: 1–3; 2–2; 3–3; 4–2.

రచయిత: బి. నాగరాజు

www.eenadupratibha.net
www.eenadupratibha.net